

mit ym in die ewighe vrouwe. In
 dae sy ontwachte. soe verzelde sy de
 ghenen dye by yr waren dese visioen
 ynde sy beuallt sy alle god. ynd gaf
 eyren gheyst vp. Inde dye kersten
 naemen eyren licham. ynde begroes
 uen yt beneue der merreler lichame

**Die historie vnie dat
 hyllighe cruyts uer-
 hauen vnaert. .:**

De verheuin
 ghe des hyl
 lighen cruyts viere
 me heechtylich in d
 hyllighe kyrcken. Wat der geloe
 ue wart zo mail seer durch dat cru
 yts verhauen. Want in dem jair
 vns heren. dc. ynde. xv. soe lies vn
 se here syn volck gheisselen durch die
 heyden. ynde dat geschiede vp die sel.

uertyt durch Cosdroe den koenyng
 va Persen. In der hadde alle ruyck
 der eerde vnder synre herlicheyt. In
 dae he zo iherusalem quacm. so wa
 ert he verveert van dem grast des
 heren. ynde keerde weder mit schan
 den. Mer nochtans voijrde he myc
 sich eyn deyl des hyllighen cruyts.
 dat Helena zo iherusalem gelanf
 sen hadde. Inde vm dat he woult
 de dat yn alle mynschen ceren soldē
 als god soe dede he machen eyn to
 ern van golde ynd van siluer. ynd
 daer entuschen setzede he koestliche
 blyncfende steyne vur dye sterne.
 ynde daer setzede he ouch dye
 figuer van der sonne ynd des
 maens. Inde mit heymlichen
 ynde subtilen wasserleyde. soe
 goess he als god wasser va bo
 uen. als off yt gereghent had
 de. Inde vnder der eerde had
 de he heymlich doen machen
 grauen daer dye peerde treck
 ten eyn waghē der vm ynde
 vm ghinc. ynde alsus scheen
 yt dat sy den toern beweghedē.
 ynde den donre machten. Des
 se koenyng gaff synē soen syn
 ruyck. ynde he ghinc sitten in
 den toern. ynd he sezt bene
 uen sich vns heren cruyts. ynde he
 geboet dat yn alle mynschen solden
 god heissen. Inde als men leest in
 dem boick dat men noempt Mirra
 le. Dese Cosdroe dae he saf vp de
 sem toern als der vader. soe setzede
 he dat holtz des cruyts zo synre re
 chterhant. vur den soene. ynde an
 syn lichterhant eyn hane vur den
 hyllighen gheyst. ind he geboet dat
 men yn den vader noemen soude.
 Dae vergaderde d keyser Traclius

eyn groys heer. ind he quaem tzo de
 wasser dat genoëpt is die donouwe
 v m tzo vechten mit Cosdras soene.
 Tzo dem lesten soe behagbete dat
 beyden koninghen dat sy vnder yn
 beyden allein strijden solden vp d
 bruggen van dem wasser. ind der de
 anderen verwynnen mocht. der sol
 de dat keyserijch behaldec. sonder ey
 nich schade off quetzynghe beyder
 heer. ynd sy ordinierden ouch. weer
 sich onderwonde synen fursten tzo
 helpen. dat men dem hende in voes
 se aff houwen solde. inde werpen in
 dat wasser. **I**nd Traclius gaff sich
 gantz tzo god mit alre ynnicheit. in
 vnder dye beschermynghe des hilli
 ghen cruyts. **D**ae sy beyde streyde
 so gaff vnser here Traclius dye ver
 wyninghe. ynd all dat and volck
 dat wart ym seer vnderdenich. soe
 dat alle dat heer va Cosdrois volck
 kersten wart. yn wordc all gedoeft
Mer cosdroas enwiste niet wie dat
 der strijt vergaen was. ynd v m dat
 sy yn alle hassde. soe bortschaffte ym
 nyemant dat. **I**nd alsus soe quaem
 Traclius tzo ym. ynd dae he yn sit
 zen vant vp de gulden toerne. soe
 sprack he tzo ym v m dat dudat holtz
 des hillighen cruyts gheert hais.
 ezlicher maye. wolt du gedoeft wer
 den ynd den kersten gheloenen ont
 fangen. soe salt du noch dyn leue in
 dyn rijch behalden. ynde ghiff mir
 ezlige man dye borgh daer vur wer
 den. **M**er enwolt du dat niet doen.
 soe wilt ich dyr myt mynen sweert
 dyn hoesst aff slaen. **I**n doe cosdras
 dat niet doen enwoulde. soe tzoech
 Traclius syn swert vyl. ynd sloech
 ym syn hoesst aff. **I**n v m dat he eyn
 koning was. soe dede he yn begri/

uen. **M**er synen soen den he by ym
 vant der. v. jair alt was den dede he
 doeffen. yn hoijue yn vijs dem doeff
 ynd lieff ym syn vaderlich rijch. yn
 he brach den toern. ynd gaff dat sil
 uer sync heer tzo roue. **M**er dat goft
 ynd dye edelen steyne behielt der key
 see v m dye kyrchen weder tzo buwen
 dye der tyran tzo brochen hadde. in
 dat hillige cruyts nam he yn voi r
 de it weder tzo iherusalem. **I**n
 dae he neder quaem van dem berch
 van olyueten vp sync konyngliche
 peert ynd mit synem keyserliche zy
 rait. ynd woulde durch dye portzen
 rijden. daer durch vnse here in quae
 dae he lyden woulde vp den palm
 dach. **G**oe quaemen haistlich dye
 steyn van der portzen neder. yn gin
 ghen ligghen der eyn vp den ande
 re. als off it eyn muyr geweest had
 de. **I**nd dae sich alle mynsche da
 ir aff verwonderden. **G**oe offenbair
 de sich der enghel goz. staende vp d
 portzen. ynde he hadde eyn zeychen
 des cruyts in synre hant. ind sprack
Dae der koning der hemelc durch
 dye portze ghinck tzo synen lijdē. soe
 quae he niet mit konynglicher zier
 heit. mer he quaem vp eynen oitmo
 dighen esel. v m dat he laissen woul
 de eyn exempel der oitmoidicheit sy
 nen vrunden. **I**n dae he dit gesecht
 hadde. soe verswan der enghel. **D**ae
 wart der keyser s hreyen ynde dede
 syn schoe viss. ynde dede syn cleyder
 vis bis vp dat hemde. ynde he nam
 vns heren cruyts ind droeghe it oit
 moidelichen tzo der portzen. ind tzo
 hant soe ghinghen dye steyne we
 der tzo eijter stat durch gods craffe
 ynde dye portze wart weder vp ghe
 daen. **D**ae begonde dese ynnighe

Keyser dat cruyts zo loec in sprach
D cruyts dat claerre bist daen alle
sterne. der werlt feestlich in seer lief
heblich allen mynsche. h. l. l. gher da
eynighe dinc. dat alleine weerdich
waers zo draghe dat loen der werlt
D susses holz. o susses negel. o susses
spiz. o susses spere. dat draghes den
sussen last. behalde dese gegeword
ghe vergaderyngh. dye hude versa
melt is in dynen loeff. ynde dye mit
dynen zeichen gezeicht is. In al
sus wart dat hitlighe cruyts weder
gesezt vp syn stat. Inde dye alden
miraculen worden vernuwet. Wat
daer wart eyn dode verweckt. ynde
vyer ghichliche mynschen worden
gesont. inde v. mallantscher worden
gereynighe. ind xv. blynden wor
den siende. inde dye duuelen wordē
daer verdrucen. ynd veel mynschen
worden ghenesen van eyren tranck
heiden. In der keyser lieff dye kyr
chen weder maken dye zo brocken
waren ind berente sy groyslich ind
vojr daer nae weder in syn lant /
schafft. **M**en leest in eynre chro
nickē dat dit anders alsus geschiede
Dae Cosdroe alle rijsche gewon
ne hadde mit der stat iherusalem. in
den patriarchen der zacharias geno
empt was ind dat holz des cruyts
onch ghenamen hadde. Soe woul
de eraclius vrede mit ym maken.
Mer Cosdras swoer dat he mit den
van romen gheyn vreden maken
enwoulde it en weer dat sy den ghe
cruyztichten verleunden. ind dye so
ne aenbeden. **D**ae wart Eraclius
beweecht vyss der lieffde zo der ker
stenheit. ynde vergadert eyn groys
heer yntgegen yn. ind zoech in per
sien in veruuestede inde verderuede

veelstede. ind tzwäc Cosdras zo vli
en bis zo thesfonten In d zo dem le
sten soe gewā cos droe dē bloutgancē
ynd he woulde synē soen der geno
empt was Medasan koning croe
nen. **D**ae dit sirois syn eyrst geboe
ren soen hoerde. soe macht he mit E
raclius eyn verbunt. ind he vervol
ghede syn vader mit synen edelē lu
den. ynd vincē yn ind leyden genā
ghen in vesser. in he hielten zo was
fer in zo broit. in zo dem lesten lieff
he yn doit schiessen. Inde daer nae
seynde he alle dye genanghen. in dē
patriarchen in dat holz des cruyts
eraclius dem keyser. In d he vojrde
dat koestliche holz des cruyts zo je
rusalem. ind daer nae zo Constan
tinopel. **D**it leest men in veel chro
nicken. **V**an dem holz des cruyts
sprach sibilla by den heidē alsus als
historia triperita spri he. **D** d. i. i. w. e. f.
selich holz in dem god vyss gerecht
is. **N**achgeschyen dit is gesecht vn
dye driu leuen dye vā dem cruyts ko
men dat is dat leuē der nature. dat
leuen der genadē. dat leuē der glorie
D zo costantinopel ginck eyn
joede in sent sophie kyrch in
he sach daer eyn crucifixe sta
en. in dāc he sach dat he daer alleine
was. soe greiff he an syn sweert ind
he ginck dē cruyts naere. ind zoech
viss syn swert. in stach dat beelde er
sti in syn kecle in zobant quac bloit
daer vis. in sprancē vp des joede aen
gesich tū vp syn cled in he wart ver
veert. in nā dat beelde in warp it in
eyn puyt. in vline rysch enveech. yn
ym quac eyn kerste zo gemuet ynd
sprach zo ym. **V**an wan komst du
joede du hais eyn mynschen gedoit
Der joede sprach it is geloghen.

ind der kerste sprach zo ym werlich
du hais eyn doitslach gedaen. ynde
daer vm bist du besproghē mit bloe
de. **Ser** joede sprach. Durwair der
god der kersten is grois ynd syn ge
toene weijrt vast ind starck geuon
den. **Ich** hain gheyn mynschen ge
slagen. **Mer** ich hain christus beelde
gewunt ynde zohant soe leiff bloit
vyss synre keelen. **Ind** der joede ley
deden kersten zo dem puytz ind sy
zoghē dat hellighe beelde dair vis
Ind als mē spricht soe siet mē noch
hude des daghes dye wunde in chri
stus keele ynde der joede wart rechte
voijr gheloenich.

Eyn exempel.:

Idem lant syrien in eynre
stat dye berith hies was eyn
kerste der eyn huys eyn jair
lanck gebuert hadde. inde dese man
hadde by syn bedde an dye wāt eyn
crucefixe gebentket ynde daer vur
plach he sich zo beden. ynd in dem
anderen jair daer nae huerde he eyn
ander huys. in vergast daer syn beel
de. **In** eyn joede quam daer in huer
de dat huys. ynd vp eynen dach soe
hadde he eyn van synen maighe zo
gast geladen. ynd dae sy ouer d ta
fel saessen in aessen. soe sach d ghene
der geladen was by getrael vm sich
ynd he sach dat daer eyn beelde ghe
naghelt stont an dye want. ynde he
wart seer vnbestyrt in zornich vp
den gheuen der yn geladen hadde.
in vraghe yn wie he soe koent weer
dat he hielte Ihesus christus beelde
van nazareth ynd vm dat der joede
dat beelde. nyet ghesyen hadde. soe
swaer he also duer als he mochte dat
he vā dem beelde niet erwiste. Dae

veynsde he sich als off he zo vreedē
weer. ind he nam oertloff van yem.
ynd ginct zo dem fursten syns vol
cks. in claeche ouer desen man vā
dem dat he daer in synē huys gesien
hadde. **Ind** alsus vergaderden sich
dye joeden ind quaemen zo synē hu
se. **Ind** dae sy dat beelde saghen. soe
dede sy ym veel lasters aen. yn ver
banten ind woerpen vis eijrer gesel
schaffe ynd sloeghen yn dat he vol
nae doit was. **Ind** sy ghinghen yn
vertradē dat beelde mit eyren voef
sen. **Ind** sy vernuweden daer alle
dye lasteren dye vnsem herē gedaen
waren in synre passien. ynde dae sy
eyn speere in syn siden hadden ghe
stoecten. soe quaem zohant was /
ser ind bloit daer viss ouer vloede /
lich. soe dat eyn vas dat men daer
vnder setzede all vol leiff. **Sae** dit
dye joeden saghen so worden sy all
verueert. ynd van wonder droeghe
sy dat bloet in yr synagogen. in alle
siechen dye men daer mede bestreijch
dye worden gesont. **Ind** dye joeden
vertzelden al dat sy gedaen hadden
dem byschoff van dem lande. **Ind**
sy ontfinghen all eyndrechtich chri
stus geloene ind wordē all gedoesst
Ind der byschoff hielte dat bloit in
cristallen ind in glaseren vasse. yn
he dede ouch zo sich roeffē dē der zo
voren in dat huys woende. yn vrae
ghede yn weer dat schoen beelde ge
macht hadde. **Ind** he antworde ni
codemus hat it gemacht. yn dae he
starff soe lies he dat gamaliel. ynde
gamaliel lies it zachēus ynd zache
us lies it jacob. ynd jacob lies it sy
mon. **Ind** alsus soe was it zo ihe
rusalem soe langhe bis dat dye stat
verderfft was ynd verstoert wart.

Ind daer nae wart id gebraecht vā
den kersten in agrippen tijch. ynde
daer nae wart it bracht in myn lant
schafft. in alsus is it komen an mit
alderen. ynde erflychen van den an
mich. In dit is geschiet in dem jair
vns herē dcl. **S**ae liessē dye joidē
all yr synagogen wyen in kyrchen
Ind van der zijt aen. soe quae dye
gewoente dat men dye kyrchen wye
de. want zo voren plach men allein
dye aktaer zo wyen **V**m dit mira /
ckel. soe ordinerde dye kyrche dat
men vp den xxvij. dach in sent an
dues maent soelt halden gedechtnis
se van dem liiden vns herē. Dff als
mē ander swair leset vp den xv. dach
in alre hiltighen maent. Ind dair
vm is zo **K**ome eyn kyrch gewyct
in sent saluatoirs cere. ynde daer is
noch eyn vesgyn vā dem seluē bloit
ind daer helt men dan groysseest.

Eyn exempel.:

Dye crafft des hiltighē cruyts
is ouch groyslich beweese vn
der den ongelouighē. wāt
als gregorius schrijffe in dem dialo
go in dem derden boich. Soe was
eyn byschoff zo fundanen der ghe /
noipt was andreas. Dese hadde eyn
nōne by ym woenē. ind der duuel be
gonde ym in zo geuen yr ghestel /
nisse dae he vp synē bedde lach. also
dat he oncruytsch ghedancke van yr
hadde. **V**p eynē dach soe ghinck eyn
joidē zo **K**omen. ynde dae he sach
dat yn dye nacht aenervallen woul
de. ind he niet enwiste waer he her /
berghen solde. soe ghinck he in eyn
tempel der dem affgot apollo gewy
et was. vm daer zo bliuen die nacht

Ind vm dat ym eysede ind gruwelē
van der ongehiltichden stat. alk ge
loener he niet in dat cruyts nocht
soe seghede he sich mit dem cruyts.
Zo der middernacht dae he ont /
wachte soe sach he eyns groys scha
re van duuelen vurgaeen vm eynen
mechtighen heren zo dienē. Ind he
daer bouen dye anderen was ginck
in dat myddel van yn sitten. ynde
he begon de subtilich ondersoiche dye
sachen ynde dye werck alre gheisten
dye ym dienden. wat ynde wie veel
quaets eyn yghelich ghedaen hadde
Ind dae quae eyn van den boese
geisten. in aenbedede yn. **D**ae sprach
der fursie van den duuelen vā wat
toemst du. **H**e antworde ich bin ge
weest in deser lantschafft ynde daer
hain ich veel strijd gemacht. in veel
verstoeringhe. in ich hain ouervloe
dicke bloitstoertzynghe gemacht. in
ich bin nu come dyr dat zo bootschaf
fen. **D**ae sprach **S**athan. in wye lā
ghe zijt hais du dit gedain. **H**e at
worde in xxx. daghe. **S**ae sprach
Sathan **W**air vm hais du alsus
lāg daer ouer gheweest. in he sprach
zo den ghenen dye by ym stonden.
gaet ynde slacht yn seer. **S**aer nae
quaem eyn ander in aenbededen yn
in sprach. **H**ere ich hain geweest in
d see. in ich macht groisse stoerme in
onbestuyricheit. ynde ich macht dat
veel schiffe verdorūc ind veel myns
chen verdroncken. **S**athan der du
uel sprach in wie lāger zijt hais du
dit gedain. **H**e antworde in xx. da
ghen. he dede desen ouch slaghen. yn
de sprach. **E**n hais du alsus wenich
ghedain in soe langher zūt. **D**er
derde quae. ynde dede ym ouer
groysse renerentz ynd eerweerdicheit

ind sprach ich was in eyntre stat. yñ
 ich macht eyn vererryng in oneyn
 drechtheit in eyntre brulofft. ind ich
 dede daer veel bloits storzen. in ich
 macht dat der brudegam gbedodet
 wart. ynd ich byn gekomen ym dyr
 dat zo bortschafften. **Sathan** sprach
 In wie langher zijt hais du dit ge
 dain. he antworde in v. daghe. **Sa
 tha** sprach En hais du niet meer ge
 dain in soe veel daghen. ynde beual
 den ghenen dye ym yn stonden dat
 sy yn slaghen solden. **Der vierde**
 quaem ind sprach. ich hain xl. jair
 langh gewest in der vuestemie. ind
 ich hain eyn monich beoert ynd zo
 dem lesten enkonde ich yn nauwe
 zo valle brenghen in. vnkuyfcheyt
 syns vleischs. **Sae** dit der duivel
 hoerde. so stont he vp van synen sel
 sel. ind custe yn. ind he na dye croent
 van synen hoefft yñ setzede ym dye
 vp syn hoefft. ind dede yn by sich sit
 zen ynd sprach. **Du** hais menlich
 eyn groys dingh gedain. ynde hais
 meer gearbeit in all dye anderen.
In dae eyn ylich duivel syn dait
 vertzelt hadd. **Soe** spranc eyn va
 yn in dat myddel ynd vertzelde in
 roye groysse beforynge des vleisch
 dat he den **byschoff Andreas** ghe/
 bracht. hadde zo der nonen dye by
 ym woenede. **Ind** he sprach dat he
 ghystren zo d vesper zijt syn hertz
 daer zo getzoghe hadde dat he syn
 hant vp eyre scholderē gheleyt had
 de ynd van lieffden eyn kynbacken
 slach gegeuen hadde. **Dae** vermaen
 de yn der **Sathan** dat he volbrech
 te dat he begonnen hadde. **Want** he
 solde eyn sonderlinghe eere hauen
 vnder den anderen van deser dait.
In he gedoet dat men bestien solde

weer he weer. der daer in den tempel
 dorste ligghen. ynd dae wart der joi
 de. zo seer keuen. ynd dye quaede
 gheist dye zo ym geseynt waren sa
 ghen dat he mit eynē cruyt getei/
 chent was. **Soe** worden sy all ver/
 veert. ynde rieffen. **Durwair** dat is
 eyn ydel ind eyn ledich vas. mer it
 is geteichent. **Ind** mit desen roeffe
 soe vojren all dye scharen van den
 duuelen enwech. ind der joiden ginck
 haestelich zo de **bischoff**. ynd sech de
 ym all dat daer geschiet was. **Sae**
 der **byschoff** dit hoerde. soe suchtede
 he seer. in he dede alle wijner viss sy
 ne huys ind ouch dye woende daer
 vntrent syn huys. yñ he doeste den
 joeden.

Eyn exempel.:

Gregorius schrijft in dialo
 go dat eyn none in ein boem
 garden ginck in sy sach daer
 lattich. in sy begheerde sy. ynd sy ver
 gass dat sy niet daer ouer machte dat
 zeichē des cruyts. ind beyss gyrich/
 lich dar in. in d duuel vojre in sy. in
 sy viel neder. **In** dae sent equicius
 zo yr quaem soe begode d duuel zo
 roeffe inde sprach. wat hain ich mis/
 daen. ich sass vp eyntre lactuke blait
 ynde dese quaem ind ass mich. **Ind**
 durch des vurgenoempte mans ge/
 bede so ginck der duuel rechte voert
 van yr.

Eyn exempel.

Men leest in hystoria ecclesiasti
 ca dat dye heyde durch all alex
 andrien mailden an yr wende dye
 waepen des affgods **Serapis** **Mer**
 theodosius d keyser hies dat me dye
 solde vyl delighe. in dede daer schrij
 uen dat zeichen des cruyts. **Sae**
 dit dye heyden saghen ynd dye prie
 ster der affgoeden. soe worden sy ge

doeft. ynd sy spracchen dat yn beua
 len weer van den alden. dat. dat ghe
 ne dat sy aenbedede solde blyue staē
 soe langhe bis dae qweeme dat zeis
 chen daer dat leuen in were. Want
 sy hadde ein boichstanē dē sy hilkich
 hieffen. in der was gemacht als eyn
 cruyts. ynd sy spracchen dat dese be
 zeichede dat leuen dat zo komē sol
 de.

**Dye legēde van dem
 hillinghe mā in eijrste
 ertzbischoff vā coel
 len sent Maternus.**

De dem dat
 sent peter ghepredicht
 hadde den kersten ghe
 loenen zo antiochie
 ind in den landen da
 er vint. Daer nae quaem he zo
 romē in dem keyserrijck des keysers
 Claudius genoempt in dar predich
 te he stantaffichlich dem kerste ghe
 loenen. in beweert den mit miracu
 len. Ind dae he daer dat fundamēt

des kersten gheloues geleecht hadde
 Soe woude he ouch durch ingenē
 des hillinghen gheysts dat euangeli
 um iesu christi pred. ghe inwelschlā
 ind in duytshlant. ynd daer zo or
 dnerde he drie sunderling mā vā
 synen discipelen vol van wijsheit in
 der genaiden des hillinghen gheysts
 dat was **Lucharius Valerius** ynd
Maternus. Inde van den soe ver
 heude he zo dem eijrsten Luchari
 us zo dem byschofflichen stait Va
 lerius ordinerde he diacken ind ma
 ternus orde he zo eynē subdiackē
 Ind dae he vail vnder wesen ynde
 geleert was in eyrem ampt. Soe
 namen sy dye benedixie van
 eyrem meester inde ginghe zo
 den vā genoempte lantschaff
 ten. ind predichēn alre weg hē
 steerliche vā allen mynschen dat
 hillinghe ghegelū. in sy bekeer
 den veel mā. schē mit eyre doe
 chde ind miraculē zo dē kerste
 gelouē. **C**ome dese drie Lu
 chariusvalerius ind maternus
 in eyn stat in dā lāt quamē
 dye genoēpt **Antiochia** in da
 er eyn kōrt tye geweest had
 dē in daer predichēvolijlichen
 dē kerste gelouē. soe wart eyn
 re vā dā crāck an dē febres in

dat was maternus. inde dye kran
 ckheit vernēde sich soe seer dat he
 bald daer nae verff. in vū dat he sy
 nē gesellen verloē hadde. soe wart
 valerius iemerlich seer schryen in
 sprach **D**u onvāntliche dōit ynd
 vol haffder durch dā has ynd nijt
 des duuels bist gēnē in dye werle
 waerom hais du dā h soe wredelich
 yntgegē vns gestal. **V**airum hais
 du soe ghewelich dā hē. van hēn